

Gerold **L**ászló

Mi az ember?

Makszim Gorkij: *Éjjeli menedékhely*. Újvidéki Színház

Kétszer láttam Lubosav Majera Gorkij-rendezését. A bemutatón és kb. két héttel később, talán sorrendben a negyedik előadást. Ég és föld. Legalábbis számomra. Vagy én voltam más passzban. De tény, hogy az első alkalommal, annak ellenére, hogy nagyon sok részlet tetszett, néhány színészi alakítás (László Sándor Szatyinja és Kovács Frigyes Lukája elsősorban), mind az egész tekintve, mind több részlet vonatkozásában meglehetősen tamás maradtam. Mindenekelőtt azért, mert nem éreztem az előadást összefogó erőt, azt a koncepciót jelentő kovászt, amely a sok jó s jobb epizódot szervesítené, egységesítené. Nem éreztem azt a közös gondolatot, amely a jellemhibából s a körülmények szerencsétlen találkozásából adódó elveszettséget, következő kudarcot példázó megannyi sorsot, élettörténet-változatot egységes előadás-sá fogta volna össze. Aztán második alkalommal megtörtént a csoda. Nem azonnal. Inkább az előadás vége felé, amikor a különben vodkában tönkerezott, de most egyszerre hihetetlen józansággal megszólaló Szatyin összegezõ vallomás-monológját mondja. Idézem: „Az ember hisz vagy nem hisz... az ő dolga! Az ember szabad... Mindenért maga fizet: hitért, hitetlenségért, szerelemért, okosságért. Az ember mindenért maga fizet, s ezért az ember – szabad! Az ember az igazság! Mi az ember? Nem te, nem én, nem ők... Nem! Hanem te, én, ők, az öreg (Lukára gondol – G. L.) Napóleon, Mohamed... minden egyben! (*Ujjával a levegőben emberalakot rajzol*) Érted ezt? Ez óriási! Ebben van minden kezdet és minden vég... Minden az emberben, minden az emberért! Csak az ember létezik, minden egyéb csak az ő kezének és agyának alkotása! Em-ber! Ez gyönyörű! Ez büszkén... hangzik! Em-ber! Tisztelni kell az embert! Nem sajnálni... Nem megalázni a sajnálkozással... Tisztelni kell! Igyunk az emberre...” Nem folytatom. Nem kell utánaszámolni, hányszor hangzik el, ennyiből is látszik, hogy a kulcsszó az ember. S nemcsak ebben a monológban, hanem az egész műben. És ezt éppen az a szereplő fogalmazza meg, aki szétázott agyával talán legkevésbé tekinthető embernek ezen az éjjeli menedékhelyen összegyűlt rakásnyi szerencsétlenségben.

Ez a László Sándor kiváló előadásában hallott/látott monológ tette egyértelművé számomra, hogy értelmetlen és szükségtelen bármilyen koncepciót fürkészni, lévén, hogy ez az előadás az egyes emberről szól, mind a tizenvalahányról külön-külön, azokról, akik már aligha nevezhető embernek a szónak abban az értelmében, amelyről monológjában Szatyin beszél, ahogy ő szeretné látni az „Em-ber”-t.

Majera tehát nem szociodramának látja Gorkij művét, jóllehet így is megjeleníthető lenne, kivált mostanság, amikor a nyomor egyre növekvő társadalmi problémává lett s lesz, őt ugyanis nem a nyomor külső, hanem belső képe érdekli. Nem nyomorromantikát idézve akar hatni, hanem a belső, a lélekben bekövetkezett pusztítást akarja megmutatni tizenvalahány szereplőben külön-külön. Ezért a Lubosav Majera rendezte újvidéki *Éjjeli menedékhelyet* elsősorban az egyes színészi alakítások felől kell szemlélni, értékelni. Ezúttal a szerepeket magukra öltő színészek nem egy rendezői vezérelv szolgáltatásban állnak, hanem önálló mozaikkockái egy csak általuk szervesül(het)ő egésznek, egységes művészi produkciónak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a rendező kiiktatta volna önmagát az előadásból. Ellenkezőleg. Csak nem dominál, nem akar egy saját(os) vezérelv mentén létrehozni egy előadást, hagyja, hogy az előadás a drámából fejlődjön, hogy a tizenhét sors a lehető legnagyobb mértékben kiteljesüljön. Ebből adódóan, annak ellenére, hogy vannak nagyobb s vannak kisebb szerepek, az előadásnak nincs igazi főszereplője. Itt minden emberi történet egyenértékű, függetlenül a szövegmennyiségtől, amely megnyilatkozására rendelkezésére áll, a haldokló, alig megszólaló fiatalasszony Annáé, vagy a fiatal kora ellenére máris alkoholista Aljoskái éppen úgy, mint a pályahagyott Színészé, vagy a tolvaj szépfiú Vaszkái.

Vannak viszont fontos rendezői ötletek, amelyek lehetővé teszik, hogy a részletek kerek egészzé álljanak össze. Mindenekelőtt a rendező tervezte díszletet kell említeni, s a vizet a negyedik felvonásban, amely a kollektív megtisztulási szándék jelképeként annak az emberhitnek az anyagi leképzése, amelyről idézett monológjában Szatyin beszél, s amelyet az előadás zárójelenetének részeg mámorosságtól sem mentes együttdanolása jelképezne, ha öngyilkosságával a Színész nem rontotta volna el „a nótát”. De elrontotta. Mert ilyen az ember: mindig mindent elront. „Ez a bolond!” A maga életét éppen úgy, mint társai mulatságát.

Hogy a rendező nem a nyomortanya hiteles megidézésével akar léghőrt teremteni, arra elsősorban a színpadkép utal. A szokásos koszlott, mállott, szutykos, romos helyszín helyett néhány keretre erősített fehér műanyag falat látunk, fiókos ablakokat idéző választófalakat, amelyeket a szereplők mozgatnak, szűkítve/tágítva a teret, attól függően, hogy éppen totál- vagy kamarajelenet játszódik-e le. Ügyes megoldás, még ha nem is működik mindig

hibátlanul. A színészek által történő mozgatusuk akkor indokolt, ha a tér dimenzióját kell megváltoztatni, ha valaki, mint például a gonosz, zsémbes gazdaasszony, Vaszilisz, indulatában tologatja vagy inkább rángatja, cibálja őket, máskor viszont funkció nélküli a mozgatusuk. A választófalaknak a tér szabályozása mellett azonban más lényeges szerepük is van. Egyrészt, mert átlátszóak, üvegfalaknak is vélhetjük őket, melyek akváriumként zárják magukba a dráma szereplőit. Ez a funkció különösen a víz által történő megtisztulási szándékra utaló zárójelenetben kifejező, hatásos. Másrészt pedig abban a jelenetben van fontos szerepük a falaknak, melyben Luka, a mindenkihez segítő, vigasztaló szándékkal közeledő vándor a keresztre feszítést idéző pózba állított, becsapott, örök áldozat, szenvedő Natasa köré fehér habbal emberi test körvonalait mázolja rájuk, majd szétkeni ezeket, mintegy utalva így arra, hogy az emberek idővel elvesztik emberformájukat, szétkenődnek.

Azzal, hogy a rendező az olykor jelképes szereppel is felruházott falakkal játékokra alkalmas teret tervezett, lényegében színészei számára a játék lehetőségét teremtette meg. Azt, hogy mindenki szabadon szólózzon, anélkül, hogy ennek az összjáték látná kárát. Minden szerep a maga életét éli, de a párhuzamos sorsokból az elfuserált s ebbe készségesen belenyugvó emberi életek egységes tenyészetek képződik meg előttünk az akváriumot idéző színpadi térben.

Az *Éjjeli menedékhely* előadásairól írt kritikák általában négy szereplőt preferálnak, Lukát, Szatyint, a Színészt és a Bárót. Négyből az első három az újvidéki előadásban is szembetűnőbb.

Kőrösi István Bárójának csak egy-egy emlékezetes, hiteles gesztusa van, szólói nem figyelmet keltőek, s talán ő van legkevésbé jelen a történetben, kívülálló, ami következhet élete történetéből, származásából, ha igaz, hogy valaha báró volt, de ezt meg kellene mutatni.

Leggyakrabban Luka alakját tartják meghatározónak az előadás koncepcióját tekintve. Az ő titokzatos, váratlanul fel-, majd eltűnő alakját értelmezik a legkülönbözőbben, illetik a legkülönbözőbb jelzőkkel. Nevezik bölcs öregembernek, ravasz csavargónak, illúziókat áruló jószágos atyuskának, jó embernek, aki szépséges szavakkal szól mindenkihez. Gorkij hatvanéves vándora a szerzői utasítás szerint bottal, vállán bugyorral, övén csajkával, teáskannával lép be a történetbe, jó egészséget kívánva a becsületes embereknek, mert ő mindenkit annak tart, s még a zsványt szereti. Elve: „Akármilyen is az ember, sohasem értéktelen”, s nincs más az emberen kívül, aki „megtaníthat a jóra”. Kovács Frigyes Lukája, bár minden ismert jellemzés illik rá, mégis mintha más lenne, mint amilyenre formálni szokták. Talán rezonőrnek mondhatnánk, aki miközben jó tanácsokat osztogat, vakkantva fel-felnevet, s egy-egy gesztussal kísérve, véleményt is fogalmaz meg, de nem hangosan, hanem csak mintegy önmagának, a maga mulatságára. Ezzel

színesebbé, s emberileg is hitelesebbé teszi Lukát, mintha csak afféle mese-alakot formálna belőle.

Hasonlóan remek alakítás László Sándor Szatyinja. Tudvalevő, hogy részegyet talán legnehezebb hitelesen megjeleníteni. Állandóan ott kísért a ripacskodás veszélye. László Sándor Szatyinja ezt teljes mértékben elkerüli, neki a lelke részeg, nem a testét, a belsejét járta át, marta szét az alkohol. Hogy közben komédiázik, az csak azért van, mert tudja, maradék önérzetét akkor őrizheti meg, ha van humora, ha önmagán is tud ironizálni.

Vele szemben a Színész komédiázása profi ártalom, de egyben menedék is, ami alá elrejtetheti saját nyomorát. És ezt a nevét s emlékeit elvesztett sorsot fejezi ki Balázs Áron nagyon pontosan és tudatos építkezéssel.

A többi szerep valóban kisebb, de egyik sem jelentéktelen, az újvidéki előadás színészei által történő megformálásuk is többé-kevésbé ezt bizonyítja.

Szívszorítón döbbenetes Jaskov Melinda haldokló Annája, amit csak fokoz az a pillanat, amikor Luka keresetlen egyszerűséggel a Megváltónak ajánlja a halott nő lelkét, kinek – ahogy az iránta teljes gyűlölettel viselkedő férje, a tehetetlenségébe befásult Klescs közönye (Giricz Attila pontos színészi megfogalmazásában) is tanúsítja – a halál maga a megváltás. Ezzel szemben Krizsán Szilvia szerelmi bánatában szerelmes regényekbe menekülő Nasztyáját egzaltáltabbnak érzem, mint kellene. Ha olykor visszafogottabb, kevésbé lármás lenne, akkor hitelesebb is lenne. Ferenc Ágota Natasája a megtestesült, az eleve áldozatnak ítélt ártatlanság, akit kínoz a benne szerelmi vetélytársat látó nővére, a gazdaasszony Vaszilisza és ennek pipogya férje, Kosztiljov, és csúnyán becsap a szerelmét kérő tolvaj-Vaszka. Jankovics Andrea Vasziliszája az a gonosz kígyó (ezt hangsúlyozza a különben visszafogott Csík György ebben az esetben jellemzőerővel bíró remek jelmeze), akitől minden kitélik, aki senkire sincs tekintettel. Akit, ahogy Luka tanácsolja Vaszkának, minden férfinak messze kellene elkerülnie. Időnként valóban féltelmetes némbor. Magyar Attila Kosztiljovot, a *Lila akác* Bizonyosát kopírozva, szükségtelenül hajszolt pipogyasággal tévesen karikatúrára veszi. Vaszka szerepét a főiskolás Sirmer Zoltán kapta. Dicséri, hogy szervesen épül be az előadásba, hogy gesztusaival hozza a figurát, de hogy még mélységet nem tud érzékeltetni, az érthető és megbocsátható. Faragó Edit cserfes, hangoskodó s közönséges Kvasnyaként elsősorban ellenpontoszó színfoltja az előadásnak. Akárcsak Huszta Dániel Aljoskája, akiben a menedékhelyre kényszerültek egykori önmagukra ismerhetnek, arra a fiatalemberre, aki szinte büszkén vállalja, viseli vagányságát, s nem tudja, milyen gyorsan fog élete helyrehozhatatlanul félresiklani. A sapkakészítő Bubnov, akinek a történet legtöbb férfi szereplőjéhez hasonlóan priusza van, Varga Tamás tolmácsolásában hol mesterkél, hol pedig egy emberi sorsot villant fel. Német Attila nemcsak hogy fiatalabb szerepénél, az ötvenéves rendőrnél, Medvegyevnél, ami nem

lenne baj, de nem tudja érzékeltetni a tehetetlenséget fennhéjázással vegyítő kivagyiságot. A két legkisebb szerepet, a két teherhordót, a Ferdenyakút és a Tatárt Molnár Róbert és Pongó Gábor kapta. Az előbbi csak a színlapot nézve jut eszembe, Pongónak viszont sikerült villanásnyi jeleneteiben észrevéetnie magát.

Elfogadott színházi gyakorlat, hogy Gorkij drámáját akkor tűzik műsorra, ha van a társulatban megfelelő számú alkalmas színész. Az újvidéki előadás ezt a feltételt nem elégíti ki teljes mértékben. Látunk néhány remek és több jó, kielégítő, illetve néhány megkérdőjelezhető színészi teljesítményt, összességében a Lubosav Majera rendezte előadás mégis jelentős színházi tett, amely mindenképpen nagyobb közönségfigyelmet érdemelne, mint ahogy, a bemutatót is számítva, iránta megnyilvánul. Mert olyan őszinteséggel szól az emberről, ahogy ma ritkán beszélnek, elvéve hallunk.

MAKSZIM GORKIJ: ÉJJELI MENEDÉKHELY ÚJVIDÉKI SZÍNHÁZ

Fordította: GÁBOR Andor

Rendezés és díszlet: Lubosav MAJERA m. v.

Jelmez: CSÍK György m. v.

Színészek: MAGYAR Attila, JANKOVICS Andrea, FERENC Ágota, NÉMET Attila, SIRMER Zoltán f. h., GIRICZ Attila, JASKOV Melinda, KRIZSÁN Szilvia, FARAGÓ Edit, VARGA Tamás, KŐRÖSI István, LÁSZLÓ Sándor, BALÁZS Áron, KOVÁCS Frigyes m. v., HUSZTA Dániel, MOLNÁR Róbert, PONGÓ Gábor.

